

54,949

Mátyás király visegrádi kertje.

A magyarországi kertekkel eddig senki sem foglalkozott művészeti stílusuk szempontjából. Ez érthető is bizonyos mértékig, mert a nagyobb magyar kertek hiteles leírásai eldugott helyeken, szinte kivétel nélkül idegen nyelven jelentek meg. Már pedig pontos és hiteles leírás nélkül beszélni sem lehet valamely kert stílusáról.

Mint általában Középeurópában, Magyarországon is csak a humanizmus korában kezdtek a kerteket részletes leírásra méltatni. Az első magyarországi hiteles kertleírás Mátyás király visegrádi nyári udvarának kertjéről maradt ránk s így a magyar kertművészeti stílus történetének ez az első fejezete.

A visegrádi vár történetét újabban ERNYEY JÓZSEF írta meg.¹ MÁRIA királyné, a várépítő IV. BÉLA felesége, vetette meg a visegrádi vár alapját a XIII. század 50-es éveiben, majd RÓBERT KÁROLY korában, a XIV. század 30-as éveiben élte a vár első fénykorát. NAGY LAJOS és ZSIGMOND Budát részesítették előnyben, új fénykora következett azonban Visegrádnak, mikor MÁTYÁS király az alsó vár és a város közt felépítette nyári udvarának palotáit és kertjét. Ez volt az első nagyarányú, művészi magyar kert, s látni fogjuk, hogy nemcsak azért kell magyarnak mondanunk, mert Magyarországon volt, hanem mélyebb okokból is.

MÁTYÁS fényes udvara történetírókat is élénken foglalkoztatott, építészeket is. Sajátságos módon visegrádi kertjének hiteles leírásával, amelyet OLÁH MIKLÓS primás Brüsszelben 1536-ban írt *Hungaria et Atila* című földrajzi és krónikás művében olvashatunk, eddig senki sem foglalkozott alaposabban. Inkább IV. SIXTUS pápa követének 1483 október 25-i levélkeztetését — *ex Visegrado, paradyso terrestri* — ismételgették, holott a „földi paradicsom“ a humanizmus korában semmitmondó, közhasználatú kifejezés. Avagy BONFINI és GALEOTTO munkáiban található elszórt adatokat állít-

ják össze egészen önkényesen, pedig kertleírásnak csak akkor vehetjük hasznát a művészeti stílus megállapítása tekintetében, ha pontos helyszínrajz teszi lehetővé a tájékozódást. Nem vehetjük komolyan LUX KÁLMÁN restaurációs kísérletét sem — természetesen csak kertészeti részét, — aki a fantaszta ANTONIO AVERULINO FILARETE építészeti regénye¹ alapján inkább az ezeregyéjszaka meséibe illő képet rajzol a kertről, hatás kedvéért mindjárt „pálmákkal teleültetett függőkertekkel“.

Mindezekre nincs is semmi szükség, mert OLÁH MIKLÓS leírása alapos, részletes és pontos. Hitelessége sem tehető vita tárgyává, végre is OLÁH még maga is látta a visegrádi nyári királyi udvar szépségeit, ha nem is abban a pompában, ahogy MÁTYÁS életében ragyogott. Némi képzeleti elem OLÁH leírásában is található, de ennek mivoltát maga a szerző is jelzi, mert az udvar házainak túlnagy száma elé kiteszi, *dicitur*, vagyis „mondják“; az anekdóta pedig így kezdődik a leírásban: *narratur res*, tehát „beszélnek“. Azonban éppen a helyszínrajz teljessége megköveteli, hogy a leírásba, nyilván élénkítésül, befűzőtt anekdotát is megismerjük s így alább teljes egészében közlöm OLÁH MIKLÓS leírását, munkájának 1763-i bécsi kiadása nyomán.

Visegrád város, német nevén Plintenburg, — írja OLÁH — Budától északnyugatra 5 mérföld távol van, a Duna partján települt, óriási erdők tövében, amelyekben hiúzok és más vadak élnek. A város élén, keleti oldalán, épült a királyi udvar, amely sokkal szebben fekszik, sokkal nagyszerűbb, és igazán királyi palotáival és más épületeivel sokkal kitünőbb, mint elmondani lehet; az is megesett, ami pedig páratlan a maga nemében, hogy egy időben nyújtott szállást négy királynak és szolgáinak, mint közönségesen mondják, hivatalnokainak. Azt mondják, hogy több mint 350 ház van benne.

¹ ERNYEY JÓZSEF és LUX KÁLMÁN: A visegrádi vár. 1923.

¹ GOTHEIN M. L.: Geschichte der Gartenkunst. 1926. I. kötet, 233. és 238. oldal.

Kapuja a Dunára nyílik, ettől körülbelül száz lépés távolságban; a közbeső térséget addig a helyig, amely a város és a kapu közt van, fűzfával ültették be. A másik oldalon van az udvar keleti kertje, ebben szőlő és gyümölcsfák díszlenek. A kapun belépve, szemünk elé azonnal nagy térség nyílik, amelynek minden része zöld s mezei virágoktól hímes. A kaputól befelé több, mint száz lépésnyire lépcsőzet kezdődik, amelynek négyszegletű kőfokai hét vagy nyolc öl szélesek, az egész lépcsőzet magassága körülbelül negyven lépés. A függő térség négyszegletű, boltozatokon, vagyis a tágas és nagyszerű királyi borpincéken ül és azokon épült, egyenlő nagyságú négyszegletű kőek burkolják; e térségen egymástól egyenlő távolságban ültetett hársfák állanak, amelyek gyönyörködtetik a szemet és tavasszal kellemes illatot árasztanak. Közepén szökőkút díszlik, amely veres márványból (1. kép) készült csodás művészettel s a múzsák szobrai ékesítik. Tetején CURIO alakja ül márványtömlőn, amelyből vizet szorít ki; a víz nem éppen jóízű, de hideg, a szomszéd hegy forrásából vezetik ide csatornákon át. Kellemes zúgással hull alá a csövecskékből egy márványtálba, onnan pedig egy kerek medencébe. A szökőkútból, HOLÓS MÁTYÁS király parancsára, akinek alkotásai mindazok az építmények, amelyekről beszélek, mikor ünnepet ült, mint az öregektől hallottam, többnyire bor folyt, hol fehér, hol piros, amelyet fenn a hegy tővében öntöttek a csatornába. Tavasszal és nyáron maga a király is ezen a helyen szokta élvezni a napfényt és a szellőt a zöldelő fák alatt, sőt néha itt is ebédelt, vagy itt hallgatta meg a követeket s itt adta meg válaszait.

Ezzel a hellyel kapcsolatban beszélnek az alábbi, nemcsak mulattató, hanem egyszersmind emlékezetes dolgot. Egy török követ, akit, mint szokás, a király udvarnokai vezettek elő a városból az udvarba, hogy előadhassa küldetését, mikor a kapuba ért, honnan egyenesen a terrasza nyílik kilátás, kissé megállott, mert meglátván ennek a helynek díszességét és ragyogását és az alsó és felső térségen, ahol a király is volt,

a selyembe, ezüstbe és aranyba öltözött és nem kis részben övekkel, miként a mieinknek ez szokása, ezüstös kardokkal és aranyláncokkal ékesített udvari emberek végtelen sokaságát, hirtelen annyira elfogta a csodálat és ámulat, hogy egész küldetését elfeledte és mikor a lépcsőzeten fölfelé a király színe elé járult, s ez rávetette tágra nyitott és szinte vérben forgó szemét, amely rémületet keltett a rátekintőben, emberünket annyira megszállta a benne már előbb megfogamzott félelem, hogy hosszú szünet után semmi mást nem tudott mondani, mint „A szultán üdvözlöt! A szultán üdvözlöt!” Mikor pedig a király kérdezte, mit akar még, semmit sem felelt. A király látva, hogy az ember a rémülettől egészen megsemmisült, a körülötte álló előkelőségekhez fordult: „Látjátok — mondotta — milyen vége lett nyilvános megvetésünk következtében a mi és a többi keresztény fejedelem fenevadjának; bizony, amennyire tőlem telik, igyekszem ezekre a fenevadakra bilincseket rakni, nehogy szabadon garázdálkodhassanak. Ha más fejedelmek is ugyanígy igyekeznének kiállani ellenük, felhagyva a nemtörődomséggel és a belső egyenetlenségekkel, jó dolga lenne a keresztényeknek.” Ezután a követet visszavezettette szállására. „Menj, — mondta — szedd össze magad és térj

1. kép. A visegrádi királyi udvar terrasán álló szökőkút vörösmárványdarabja. (Lux KÁLMÁN nyomán.)

magához!" Ez pedig hosszú idő elmultával végre is az udvarnokokat bőséges ajándékokkal igyekezett rávenni, hogy eszközöljék ki előhívását, de soha többé nem hivatott elő, hanem azt üzenve neki a király, hogy térjen haza s mondja meg urának, küldjön másvalakit, aki eleget tud tenni a követi megbízásnak. Ezután királyi méltóságának megfelelően nemkevesbbé

aranyozott tiszta alabástromból készült falakkal és lapokkal. Innen keletre kétfelé húzódnak a csodálatos művészettel készült, famennyezetükön aranyozott királyi paloták. Egy út a hosszú palotához vezet fel, amely magával a hegyvel szomszédos, más út az alatt fekvő épületekhez vezet le. És itt kis térség közepén alabástromból készült szökőkút áll, amelyet márványoszlo-

2. kép. Visegrád helyszínrajza Pilismegye térképén BÉL MÁTYÁS Notitia Hungariae c. munkájának III. kötetében 1737-ben. — MIKOVINYI SÁMUEL rajza.

bőkezű ajándékban részesítvén embe-rünket, szegyenével visszaküldte. Noha ez a dolog nem tartozik szorosan a tárgyhoz, mégsem akartam itt elhallgatni.

A terraszs belső, a hegy tövéen kissé magasabban fekvő részén, kecses kápolna áll, megrakva, mint többnyire a többi épület is, művészi alkotásokkal; benne értékes hangszer van, amelyet közönségesen orgonának neveznek, s ezt több ezüstsíp ékesíti. Továbbá az Úr testének szentélye és három oltár,

poktól tartott csarnok fog körül, nyáron jó védelmet nyújtva a nap tüze ellen. Maguk a házak északra futnak (2. kép), végül nyugatra fordulnak, minden ablakuk a Duna széles medrének vizére néz. Különösen gyönyörű a kilátás a Duna túlsó oldalán elterülő Marosra, német telepések városára, amely fölött inkább hosszú, mint magas szőlőhegy emelkedik.

Ezt a királyi udvart fekvésének szépségén kívül pazar épületei annyira díszessé teszik, hogy minden vitán felül

sok ország épületeit felülmúlja és azokban az országokban, ahol eddig jártam, sehol sem láttam hasonló díszítésekkel ékes házakat. Csak magában Páris városában, azon a helyen, amelyet közönségesen parlamentnek neveznek, amelyben törvényt mondanak és a király dolgaival foglalkoznak, láttam egyetlen kamarát, amely hozzájuk és a budai palotákhoz hasonlóan aranyozott gerendákból és falapokból készült.

A királyi udvar fölött, a hegy meredek csúcsán, amelyet mindenfelől erdők öveznek, erős fellegrvár tűnik elő, mint valami sasfészék. Erre ősi szokás szerint az ország két előkelő főura ügyel fel, akiket nemcsak a király bizalma, hanem az egész ország választ ki. Ebben őrzik a koronát, amelyet mi szentnek mondunk, valamint a királyság többi jelvényét. Mindezeket minden oldalról kőfal zárja körül. A két előkelő főúr szigorú esküvel fogadja, hogy a falat fel nem törí, a királyi koronát másképp el nem viszi a várból, csak ha erre az ország és király egyképen felhatalmazza őket, ami nem szokott máskor előfordulni, mint a király és királyné koronázásakor. Ez a két előkelő főúr két felügyelővel helyettesíti magát a várban, akik közül egyik félében át lakik a várban a királyi koronát őrizve, ez alatt az idő alatt élete kockáztatása nélkül ki nem meri tenni onnan a lábát, azután pedig társa váltja fel helyén. A fellegrvártól a hegy oldalán kőfal húzódik le az alsó várhoz, amely a Duna hullámai-
ba ér s vizivárnak nevezik. Ez falaival a várossal köti össze és megerősíti a csodálatos szépségű királyi udvar oldalához csatlakozó kertet és magát a királyi udvart.

Így végződik OLÁH MIKLÓS leírása Visegrádról. Bennünket természetesen csak azok a részletek érdekelnek, amelyek a kertészetre vonatkoznak. Itt először azt kell leszögeznünk, hogy a leírásban OLÁH csak az udvar dunaparti, keleti sarkában fekvő szőlőt és gyümölcsöst nevezi kertnek — *hortus* —, ellenben a díszkerti részeket minden esetben térség — *area* — néven említi. A leírás alapján könnyű megállapítani, hogy a királyi díszkert a paloták és a város között terült el s hossz tengelye merőleges volt a Dunára. Ellenben

a paloták nem fölötté, hanem mellette, az udvar keleti oldalán állottak. Ez az elrendezés abban az időben általános volt, és jellemzőnek kell mondanunk a XVII. századig, amikor LE NÔTRE kezdte a kerteket a főépület tengelye szerint elrendezve kiépíteni.

A díszkert három részből állott, az alsó nagyobb térségből, a lépcsőzetből és a terraszból, amelyet OLÁH függő térségnek nevez. A leírás mindezekről éppen elegendőt mond ahhoz, hogy kertészeti ismeretüket teljesnek tekinthessük. A várost a királyi udvartól elválasztó ültetett füzeset nem tekinthetjük a díszkerthez tartozónak, de helyes megértés miatt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez a füzes nem tekinthető mai értelemben fasornak. A fasor is olyan eleme a parknak, amelyet csak LE NÔTRE honosított meg benne, nálunk még csak a XVIII. században kezd terjedni.

A kaputól nyíló, száz lépés hosszú „nagy térség“ ma pázsitnak lenne nevezhető. De a díszkertenek ez az alsó szintje mégis több tekintetben különbözött az újabb idők pázsitjától. A pázsit szépségét már a középkor is méltányolta s már a XIII. században leírta ALBERTUS MAGNUS, hogy készül a szép kerti pázsit, mint ez „A magyarság virágai“ c. munkámban olvasható. Ámde éppen az a körülmény, hogy sem ALBERTUS sem a XV. század még nem ismerte a magról nevelt pázsitot, hanem a kertben csak a természetből gyep-
téglákban hozott és így telepített pázsit díszlet, óvatosságra int a pázsittér megítélésében.

Viszont ez a körülmény megmagyarázza, miért voltak a régiek pázsitjai virágosak. Azt kell mondanunk, hogy bizonyos mértékig kényszerűségből. A pázsittéglával természetesen nemcsak a mező füve, hanem a mező virágai is bejutottak a kertbe. Nem is szabad a visegrádi kert pázsitjával kapcsolatban sem „ritka“ virágokról álmodozni, hanem éppen ellenkezőleg kétségtelen, hogy e pázsitban ugyanazok a mezei virágok tarkállottak, amelyeket az egykorú magyar szárnyasoltárok kései gótikus képeinek pázsitjában láthatunk s melyek egykorú nevét megőrizték a humanista korszak iskolái

latin-magyar szójegyzékei, így a Schlágli és a Besztercei szószerző. Ilyen pl. a pitypang, akkori nevén vadkék, a lóhere, ezt már akkor is így nevezték, a kankalin, akkoriban kökörcs, az ibolya, akkor még viola, talán mások is, amelyek nevét akkor még nem jegyezték fel, pl. a százszorszép, a gyöngyvirág stb. Ha a legeszményibb szépségben képzeljük el a visegrádi kert pázsitját, olyan lehetett mint ama rajnai festő képén látható virágos kerti pázsit, amelyet a XXVII. táblán mutatunk be. E kép annyiban is eszményi, hogy különböző hónapokban virágzó növények tarkítják, egyébként azonban megfelelhet a XV. századi legszebb kerti virágos pázsitnak.

A pázsitból emelkedett ki több méter magasságra a „függő térség“, amelyre körülbelül 15 méter szélességű lépcsőzet vezetett fel. Hátával ez a terrasza a hegynek támaszkodott s ott a királyi kápolnát hordta. Ez a terrasza volt a visegrádi királyi díszkert legszebb és leghíresebb ékessége s ezzel foglalkozott képzeletben a legtöbbet az utókor is. Pedig, ami e terrasza díszét illeti, OLÁH leírása semmi találgatnivalót nem hagyott ránk. Világosan megmondja, hogy közepén szökőkút állott — a vörösmárványból készült kútnak kis darabját (I. kép) meg is találták —, kőlapok fedték és hársfák árnyékolták. E tekintetben tehát nem kell vele foglalkoznunk.

Más körülmények kívánják meg, hogy a visegrádi függőkerttel mi is bővebben foglalkozzunk. Egyik, hogy a XV. századnak ez az egyetlen ismert függőkertje, helyesebben és korszerűbben mondva, lépcsős-terraszos kerti építménye. Sőt, mert egész Közép- és Nyugateurópa, beleszámítva Itáliát is, a középkorban nem épített a kertekben ilyen lépcsős terraszt, azt kell mondanunk, hogy a visegrádi kert terrasza egész Nyugat- és Középeurópában az első ilyenmű kerti alkotás.

A nyugatázsiai függőkertekkel, amelyek költői emléke Szemirámisz kertjének elképzelésében élt tovább az ókorban és a középkorban, nem kell itt foglalkoznunk. Ezeket ma már jól ismerjük s tudjuk, hogy nem hason-

líthatók az európai terraszos kerti építményekhez. Nem kell kitérnünk a római császárok korának kerti terraszaire sem, mert a rómaiak sajátosságoképpen a kertben sohasem lépcsővel tették hozzáférhetővé a terraszat. Ellenben Bizánc hasonló lépcsős terraszatokat emelt a kertekben, állítólag a krétai kultúra hagyományaképpen. Híres volt ezek között THEOPHILOSZ császár palotája, a *trikonchos*, amely a IX. században épült. E palota udvari, mondhatjuk kerti frontja a szigmával nyílt, szigma-, vagy mint ma mondanánk, o-alakú terraszzal, amelyről lépcsők vezettek le az udvarkertbe. A szigma volt THEOPHILOSZ császár kedvenc nyári tartózkodási helye s épűgy ott élvezte a napot, friss levegőt és ott végezte a kormányzás dolgait,¹ mint hat évszázad múlva MÁTYÁS a visegrádi kerti terraszon.

Itália, a szép kertek és a renaissance hazája, a XV. századig csak költői képzeletvilágban foglalkozott kerti lépcsős terraszsokkal, noha a XVI. században éppen az olasz kertben rendkívül jellemző lett a lépcsős terrasza. BOCACCIO és FILARETE kerti terrasza nemcsak költői elképzelések, hanem soha nem is valósultak meg. Az első lépcsős terraszos kerti villaépítkezést a vatikáni Belvederében BRAMANTE kezdte el, de életében nem fejezhette be; így esett, hogy Itália csak a XVI. században jutott az első terraszos kerthez.

A visegrádi királyi kert lépcsős terrasza tehát nem olasz példa nyomán épült s OLÁH MIKLÓS egyszerű és őszinte leírása nélkül örök rejtély maradna. Így azonban nem nehéz megfejtetni titkát. A visegrádi kerti terrasza ugyanis borospincék tetőzete volt. Már pedig a szőlőkben Itáliában is, Franciaországban is, Délnémetországban is jól ismerték a középkorban is a terraszos építkezést. Csak éppen az nem jutott senkinek eszébe, hogy a borospince tetőzete pompás hely királyi tartózkodásra is. Úgy látszik, ez a gondolat MÁTYÁS királytól, mindenestre azonban a visegrádi királyi udvar építőjé-
től

¹ M. L. GÖTHEIN: Geschichte der Gartenkunst. 1926. I. kötet. 143—144. oldal.

ered, s mint eredeti elgondolás megérdemli, hogy benne az első magyar díszkert helyi és így különleges magyar jellegét értékeljük.

Nagyon érdekes és jellemző az is, hogy MÁTYÁS király visegrádi kertjének terraszán hársfák állottak. Ez egészen középeurópai és helyi, feltétlenül nem itáliai vagy általában déli motívum. A hársfa ugyanis legősibb tárgya a középeurópai fakultusznak s tiszteletének nyomai, a falvak és kastélyok öreg hársai ma is láthatók a Szajnáttól a Volgáig. Kétségtelen, hogy már a középeurópai újkőkori embernek a hárs volt legkedvesebb és legtiszteltebb díszfája, ennek illatában gyönyörködött virágzaskor, ez alá járt nyáron hűsölni, ez alá gyűltek össze a falu öregei megbeszélésre, sőt az első királyok is hársak alatt ültek törvényt. Dunántúl és a Felvidéken, ahol az ősi élet nyomai megmaradtak s ma is gyönyörködtetik a megértőt, a falvakban a templom mellett ott áll az ősi hárs.

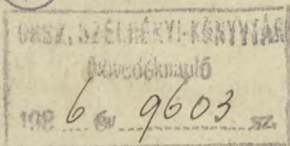
Nem lehet tehát véletlennek tekinteni, még kevésbé idegen hatásnak, hogy MÁTYÁS király visegrádi nyaralója terraszán hársfák alatt üldögélt vagy dolgozott, ha ugyan szabad ezzel

a szóval jellemezni a királyi kormányzás munkáját. Inkább azt kell mondanunk, hogy ez az első ültetett hársfaliget egyrészt az ősmulttal köti össze a magyar kertet, másrészt példája annak a sok hársfaligetnek, később hársfasornak is, amelyek a legnagyobb, legszebb magyar díszkerteket a következő századokban mindaddig jellemezték, amíg idegenből hozott díszfák, mint kivált az amerikai akác, a balkáni vadgesztenye és a balkáni és amerikai platán, a mult században vissza nem szorították az ősi és tisztességes hársat.

Ha most visszatekintünk a visegrádi királyi kertre, azt hiszem, senki sem fogja túlzásnak minősíteni, hogy nem tarthatom kielégítőnek stílusa meghatározására a renaissance jelzót, amelyet olyan könnyen osztogat a történelem mindenre, ami MÁTYÁS udvarában volt. Bizonyos, hogy nagyon sok renaissance elem található e kertben is, de egészben véve mégis jellegzetes magyarföldi alkotás volt. Idegen fa, idegen virág annyira hiányzott belőle, hogy még az akkor Itáliában már jellemző puszpángnak és vederben kirakott narancsnak sem találjuk nyomát.

Dr. Rapaics Raymund

(R) 54949
2

A kiadásért felelős : Dr. Rapaics Raymund.

24.353. — K. M. Egyetemi Nyomda. Bpest, Múzeum-körút 6. (F.: Thiering Richárd.)

